

Командиру про психологію відхильної поведінки військовослужбовців

Представлений матеріал орієнтований на розширення знань про прикладні аспекти військової психології. Він містить короткий огляд основних понять психології відхильної поведінки військовослужбовців в умовах бойової обстановки.

Автори розглядають загальні закономірності механізмів виникнення, профілактики та корекції відхилень (девіацій) у поведінці військових, акумулюють сучасні підходи до розуміння психологічних особливостей відхильної поведінки військовослужбовців. У книзі обґрунтовані форми, методи та способи, які можуть застосовуватися командиром (начальником) для профілактики відхильної поведінки у військовослужбовців.

Призначено для командирів (начальників), фахівців структур психологічної підтримки персоналу (по роботі з особовим складом), курсантів, офіцерів і викладачів військових закладів вищої освіти, а також для всіх, хто брав і бере участь у бойових діях, хто цікавиться проблемами військової психології.

А. Б. НЕУРОВА, А. М. РОМАНИШИН

**КОМАНДИРУ
ПРО ПСИХОЛОГІЮ
ВІДХИЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ — 2025

УДК 159.98: 355.1(477)

Н 57

Неурова А. Б., Романишин А. М.

Н 57 Командиру про психологію відхильної поведінки військовослужбовців. Практичний посібник. / А. Б. Неурова, А. М. Романишин. — Київ: «ЦУЛ», 2025. — 258 с.

ISBN 978-611-01-3484-2

Представлений матеріал орієнтований на розширення знань про прикладні аспекти військової психології. Він містить короткий огляд основних понять психології відхильної поведінки військовослужбовців в умовах бойової обстановки.

Автори розглядають загальні закономірності механізмів виникнення, профілактики та корекції відхилень (девіацій) у поведінці військових, акумулюють сучасні підходи до розуміння психологічних особливостей відхильної поведінки військовослужбовців. У книзі обґрунтовані форми, методи та способи, які можуть застосовуватися командиром (начальником) для профілактики відхильної поведінки у військовослужбовців.

Призначено для командирів (начальників), фахівців структур психологічної підтримки персоналу (по роботі з особовим складом), курсантів, офіцерів і викладачів військових закладів вищої освіти, а також для всіх, хто брав і бере участь у бойових діях, хто цікавиться проблемами військової психології.

ISBN 978-611-01-3484-2

© А. Б. Неурова, А. М. Романишин, 2025.

© «Центр учбової літератури», 2025

ПЕРЕДМОВА	6
Розділ 1. ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЇ ВІДХИЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ	11
1.1. Психологічна сутність поведінки людини та соціальні норми.....	11
1.2. Сутність та чинники відхильної поведінки.....	19
1.3. Психологічна характеристика основних видів відхильної поведінки.....	25
1.3.1. Хімічна залежність.....	32
1.3.2. Ігроманія.....	38
1.3.3. Антисоціальна (делінквентна) поведінка.....	42
1.3.4. Асоціальна поведінка.....	46
Розділ 2. ПСИХОЛОГІЯ ВІДХИЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	63
2.1. Сутність відхильної поведінки військовослужбовців.....	63
2.2. Основні види відхильної поведінки військовослужбовців у бойових умовах.....	65
2.2.1. Дезертирство та самовільне залишення військової частини особовим складом.....	79
2.2.2. Суїцидальна поведінка військовослужбовців під час участі у бойових діях.....	86
2.2.3. Вживання воїнами наркотичних речовин у бойових умовах.....	97
2.2.4. Надмірне вживання алкоголю у бойових умовах....	102
2.2.5. Прояви ігроманії серед військовослужбовців.....	110
Розділ 3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ НА ВІДХИЛЬНУ ПОВЕДІНКУ ВІЙСЬКОВИХ 114	
3.1. Діяльність посадових осіб щодо загальної профілактики та мінімізації наслідків відхильної поведінки військовослужбовців.....	114
3.1.1. Основні підходи у діяльності посадових осіб щодо загальної профілактики та зменшення негативних наслідків відхильної поведінки військовослужбовців... 114	
3.1.2. Методи мотивації військовослужбовців до участі у бойових діях.....	123
3.1.3. Профілактика емоційного вигорання у підлеглих.....	129

3.2. Профілактика дезертирства та самовільного залишення місця служби військовослужбовцями у бойових умовах.....	131
3.3. Профілактика самогубств військовослужбовців у бойових умовах.....	134
3.3.1. Професійно-психологічний відбір та морально-психологічна підготовка – чинники профілактики самогубств військовослужбовців.....	156
3.4. Попередження надмірного вживання спиртних напоїв та наркоманії.....	175
3.5. Профілактика ігроманії.....	199
ПІСЛЯМОВА	203
P.S.	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	208
ДОДАТКИ	211
КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	259

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА СИМВОЛІВ

АТО	– Антитерористична операція
АПД	– Аналіз проведених дій
БпЛА	– безпілотні летальні апарати
ВЛК	– Військово-лікарська комісія
ВМС	– військово-морські сили
ВООЗ	– Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПС	– військово-повітряні сили
ВСП	– Військова служба правопорядку
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗС	– Збройні Сили
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МОЗ України	– Міністерство охорони здоров'я України
МО України	– Міністерство оборони України
МПЗ	– Морально-психологічне забезпечення
НАТО	– Організація Північноатлантичного договору
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ООС	– операція Об'єднаних сил
ОР	– отруйні речовини
ППД	– пункт постійної дислокації
ППП	– психологічна підтримка персоналу
ПТСР	– посттравматичний стресовий розлад
РВіА	– ракетні війська і артилерія
рф	– російська федерація
СБЗ	– службово-бойові завдання
СЗЧ	– самовільне залишення військової частини
ТЦК та СП	– територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
ХАМАС	– «Рух ісламського опору» – терористична політична і воєнна організація

– це цікаво!

– зверніть увагу!

ПЕРЕДМОВА ДЛЯ МУДРОГО ЧИТАЧА

Ми продовжуємо розкривати різні психологічні особливості військової служби і сучасних бойових дій та їхнього впливу на діяльність військовослужбовців, розгляд яких розпочали у книгах «Психологія бою» (2017, 2022 видавництво «Астролябія») та «Психологія індивідуальної роботи з військовослужбовцями» (2023 видавництво «Центр учбової літератури»). Сьогодні ми поговоримо про психологію відхильної поведінки військовослужбовців.

Кожний з нас щодня стикається з різноманітними проявами соціально небажаної поведінки – агресією, шкідливими звичками, протизаконними діями тощо. Фахівці, які займаються подібними проблемами, багато років шукають відповіді на низку пов'язаних з цими явищами питань. Які причини такої поведінки? Що примушує людину знову й знову заподіювати шкоду собі і оточуючим? Як уникнути цього? Нарешті, чи правомірне використання терміну «відхильна» поведінка?

Відхильна або девіантна (від лат. *deviation* – відхилення) поведінка викликає жвавий інтерес у психологів, медиків, педагогів, військових, соціологів, філософів, правоохоронців. Для полегшення розуміння змісту книги, ми будемо частіше використовувати термін «відхильна поведінка», як більш звичний та простий для сприйняття.

Тема відхильної поведінки носить міждисциплінарний і дискусійний характер. Зв'язок відхильної поведінки з поняттям «соціальна норма» сильно ускладнює проблему, адже межі норми вельми умовні, а людини, абсолютно нормальної за всіма показниками, просто не існує.

Російсько-українська війна та соціально-економічна криза, викликана нею, призвели до зростання випадків поведінкових відхилень не тільки у цивільного населення, але й у військовослужбовців.

За відкритими даними Збройних Сил, у ході проведення, спочатку Антитерористичної операції, згодом – операції Об'єднаних сил проти російських військовослужбовців та проросійських бойовиків на Донбасі з 2014 року і до 1 березня 2021 року, загинули 2 675 українських військових, 10 188 – було

поранено внаслідок бойових дій. Кількість небойових втрат – 1 175 осіб, що складає майже 10%.

Наприклад, у 2016 році кількість небойових втрат склала 256 осіб, в той час, як бойових – 211. 63 військовослужбовці загинули внаслідок скоєного суїциду. Саме самогубства тоді були на першому місці серед причин загибелі військовослужбовців, які не брали безпосередньої участі у бойових діях.

Не менш гострою є проблема попередження випадків пияцтва та наркоманії серед військовослужбовців. Наприклад, у першому півріччі 2017 року, злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотичних речовин, складали 5,6% від загальної кількості правопорушень. В зоні проведення АТО, за цей же період, вони склали 15% від загальної кількості злочинів.

В червні 2024 року Міністр внутрішніх справ України наголосив, що в Україні, від початку року, на 14% зросла кількість випадків домашнього насильства, і що близько 60% тих, хто вчиняє домашнє насильство, є військовослужбовцями.

В умовах залучення військових частин та підрозділів Сил оборони України до відбиття широкомасштабної збройної агресії російської федерації, питання морально-психологічної готовності особового складу до виконання бойових завдань є не менш важливим, ніж володіння військовослужбовцями зброєю та прийомами її застосування. На жаль, попри всі заходи щодо попередження випадків відхильної поведінки у військовослужбовців, статистика таких інцидентів не дає приводу для заспокоєння.

Звичайно, що під час ведення широкомасштабної війни статистика небойових втрат особового складу закрита. Але аналіз інформації з відкритих джерел та висновки після спілкування з військовослужбовцями щодо небойових втрат за цей період також вказують на проблему своєчасного виявлення, діагностики та попередження різних проявів відхильної поведінки. Зростає актуальність забезпечення у військових підрозділах дисциплінованості й дотримання правопорядку та попередження самогубств, вживання наркотиків і алкоголю, та інших видів відхильної поведінки у воїнів. Крім того, ситуація часто ускладнюється якісними характеристиками військовослужбовців, які призиваються за мобілізацією.

Психологічний аналіз відхильної поведінки

військовослужбовців в умовах воєнного стану дає змогу зробити висновок про те, що ці негативні явища зустрічаються не тільки в тих підрозділах, що перебувають на лінії безпосереднього бойового зіткнення з противником, але й на полігонах, у навчальних центрах та місцях постійної дислокації військових частин.

Органи воєнного управління усіх рівнів, командири та посадові особи структур, що відповідають за формування, підтримання та відновлення позитивного морально-психологічного стану, психологічних якостей і психологічної готовності у військовослужбовців, що сприяють якісному виконанню ними службово-бойових завдань, постійно шукають відповіді на питання: які причини відхильної поведінки, як запобігати подібним випадкам, як мінімізувати їх негативні наслідки тощо.

На жаль, нині, незважаючи на значну кількість досліджень причин та передумов виникнення негативних соціально-психологічних явищ і процесів у Силах оборони України, не сформовано єдиної концепції запобігання відхилень у поведінці військовослужбовців. Наявні на сьогодні підходи до мінімізації цих явищ не враховують усіх особливостей їхнього розвитку в бойовій обстановці, унеможливають проведення ефективної профілактичної роботи та супроводу службово-бойової діяльності.

Саме тому, розуміння командирами підрозділів і фахівцями структур психологічної підтримки персоналу (по роботі з особовим складом) причин та передумов виникнення проявів відхильної поведінки серед військовослужбовців, володіння методами та формами її оперативної діагностики, проведення ефективних заходів запобігання відхиленням у поведінці військовослужбовців, їх профілактика і мінімізація негативного впливу, є одним з головних завдань.

Гострота та актуальність вищезазначеної проблеми обумовили необхідність здійснення узагальнення сутності явища відхильної поведінки військовослужбовців, пошук найбільш дієвих та ефективних форм діагностики та організації профілактичної роботи щодо її недопущення і мінімізації негативних наслідків.

У книзі розглядаються психологічні особливості тільки деяких основних видів відхильної поведінки, що мають певне розповсюдження у військовому середовищі та здійснюють великий негативний вплив на виконання службово-бойових завдань особовим складом Сил оборони України.

Мета цієї книги – допомогти зацікавленому читачеві сформувати уявлення щодо проблеми відхильної поведінки військовослужбовців у бойових умовах, психологічних чинників і особливостей відхильної поведінки, а також, отримати базові знання щодо її профілактики та корекції, які вони, при бажанні, могли б застосовувати у своїй діяльності не тільки у повсякденних, а й у бойових умовах.

Ми розуміємо, що це дуже невдячна справа – давати поради щодо профілактики відхильної поведінки у військових, враховуючи, що цю проблему, на жаль, не вдається остаточно вирішити у всіх арміях світу. Але, в той же час, ми усвідомлюємо, що, якщо цим питанням системно не займатися, то наслідки для військових колективів Сил оборони України будуть надзвичайно негативними – особливо в умовах російсько-української війни.

Також, ми добре розуміємо, що завжди знайдуться скептики, які скажуть, що у бойових умовах запропоновані заходи працювати не будуть, що посадовим особам у підрозділах займатися цими питаннями не буде ні часу, ні можливостей і т.п. Водночас, малоімовірно, що хтось з них, хоч колись, намагався втілити у життя ті чи інші пропозиції, або поради. Так само, як ніхто з них, ніколи не ділиться на загал своїм досвідом вирішення наявних у їхніх підрозділах проблем. Але, ми пишемо свої книги для тих командирів (начальників) і всіх інших зацікавлених військовослужбовців, хто знає, що «під лежачого офіцера коньяк не тече», і розуміють, що, якщо не пробувати, то й нічого не вийде. Сподіваємось, що наша книга зможе стати для командирів (начальників), які визнають важливість профілактики відхильної поведінки у військовому середовищі, основою для такої діяльності.

Ми звертаємося до цієї складної та невдячної теми лише для того, щоб командир підрозділу:

- уявляв усю палітру психологічних явищ, з якими можна зустрітися у бойовій обстановці, розумів їхню природу та специфіку прояву;
- міг відрізнити відхилення від звичайних форм поведінки в бою (боязуство від страху, жорсткість від жорстокості, тимчасову слабкість від симуляції, поранення від членушкодження і т. п.);
- не розгубився, зіткнувшись з видами індивідуальної та групової відхильної поведінки, не піддався гіпнотичному впливу формул, типу «війна є війна», «на війні як на війні», «війна все спіше»

тощо;

– *міг цілеспрямовано запобігати* різним видам відхильної поведінки, консультувати своїх підлеглих молодших командирів щодо організації профілактичної роботи.

На фоні великої кількості літератури, присвяченої різним видам відхильної поведінки і її профілактики, головне завдання, яке автори ставили перед собою – систематизувати великий обсяг наявної інформації щодо проявів відхильної поведінки у військовослужбовців, форм і методів їх попередження. А також – максимально спростити її для розуміння і полегшення проведення профілактичної роботи у діяльності командирів (начальників). Наскільки це нам вдалося – судити читачам.

Автори із вдячністю приймуть будь-які пропозиції, поради і побажання та критичні зауваження від тих, хто не тільки ознайомиться із книгою, але й застосує запропоновані поради і рекомендації. Усе це буде враховано при роботі над наступними її виданнями.

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЇ ВІДХИЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ**1.1. ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ ТА СОЦІАЛЬНІ НОРМИ**

У психології термін *поведінка* широко використовується для позначення *виду і рівня активності людини*, разом з такими її проявами, як діяльність, споглядання, пізнання, спілкування. Наукові уявлення про людську поведінку отримали особливо бурхливий розвиток на початку ХХ ст., з того часу, коли її оголосили предметом психологічної науки. Спочатку під поведінкою розуміли будь-які реакції людини, що спостерігалися зовні (рухові, вегетативні, мовні), що функціонують за схемою «стимул – реакція». У міру накопичення даних, розуміння природи людської поведінки все більше поглиблювалося.

Сучасне розуміння поведінки виходить далеко за рамки сукупності реакцій на зовнішній стимул.

Так, в психологічному словнику *поведінка* визначається як «властива живим істотам взаємодія з навколишнім середовищем, опосередкована їх зовнішньою і внутрішньою активністю». Під *зовнішньою активністю* людини розуміються будь-які зовнішні прояви: рухи, дії, вчинки, вислови, психічні реакції. *Внутрішніми складовими поведінки* вважаються: мотивація і цілепокладання, когнітивна переробка, емоційні реакції, процеси саморегуляції.

Поведінка також піддається впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Внутрішні чинники включають наші власні переконання, цінності, досвід та особистість. Зовнішні чинники, такі як сім'я, друзі, оточення і суспільство, також мають величезний вплив на нашу поведінку.

Поведінка – цілеспрямована система взаємопов'язаних вчинків, які людина здійснює, щоб реалізувати певні функції, зумовлені взаємодією з середовищем. Поведінка являє собою різновид людської діяльності.

Вчинки – це специфічний вид розумово-вольової дії людини, які є складовою частиною її поведінки і специфічною

формою вираження ставлення людини до оточуючого середовища. Оцінка вчинку суспільством виражається категорією норми.

Маючи визначення, спробуємо виділити основні ознаки поведінки. Однією з найбільш істотних властивостей людської поведінки є те, що вона *соціальна* за своєю суттю – формується і реалізується в суспільстві. Наша поведінка часто залежить від того соціокультурного середовища, в якому ми виростили і живемо. В різних культурах і в суспільствах існують різні норми та правила поведінки. Те, що вважається прийнятним в одному культурному контексті, може бути неприйнятним в іншому. Це важливий аспект вивчення поведінки.

Загалом, поведінку особистості відображає процес її *соціалізації* – інтеграції у суспільство. *Соціалізація*, своєю чергою, передбачає *адаптацію* до соціального середовища, яка відбувається з урахуванням індивідуальних особливостей. За співвідношенням процесів адаптації, а також за позицією особи в соціумі можна виділити наступні *варіанти соціальної адаптації*:

- *радикальна адаптація* – самореалізація через зміну людиною існуючого соціального оточення;
- *гіперадаптація* – самореалізація через вплив людини на соціальне життя за допомогою її наддосягнень;
- *гармонійна адаптація* – самореалізація людини у суспільстві за допомогою орієнтації на соціальні вимоги;
- *конформістська адаптація* – пристосування шляхом придушення індивідуальності, блокування самореалізації;
- *девіантна адаптація* – самореалізація за допомогою виходу за наявні соціальні вимоги (норми);
- *соціально-психологічна дезадаптація* – стан блокування процесів самореалізації і адаптації.

При будь-якому варіанті соціалізації поведінку конкретної людини можна описати, використовуючи *загальні характеристики поведінки*:

- *вмотивованість* – внутрішня готовність діяти, що направляється потребами і цілями людини;
- *адаптивність* – відповідність провідним вимогам соціального середовища;
- *автентичність* – відповідність поведінки індивідуальності, її природність для даної особи;
- *продуктивність* – реалізація свідомих цілей;

- *адекватність* – узгодженість з конкретною ситуацією.
- Не менш важливими є такі *ознаки поведінки особистості*, як:
- рівень активності (енергійність й ініціативність);
 - емоційна виразність (сила і характер афектів, що проявляються);
 - динамічність (темп);
 - стабільність (постійність проявів у різний час і в різних ситуаціях);
 - усвідомленість (розуміння своєї поведінки, здатність пояснити її словами);
 - довільність (самоконтроль);
 - гнучкість (зміна поведінки у відповідь на зміни середовища).

Можна сказати, що всі розглянуті характеристики поняття *«поведінка»* повною мірою поширюються і на такий його різновид, як *«відхильна поведінка»* особистості.

Перш ніж перейти до визначення важливого для нас поняття *«відхильна поведінка особистості»*, ми повинні задати еталони оцінки психологічних явищ.

Поняття норми є вихідним для вивчення будь-яких відхилень. У науковій літературі існують різні способи визначення норми. Наприклад, *норма* – це явище групової свідомості у вигляді розділених групою уявлень із вимогами членів групи до загальної поведінки із врахуванням їх соціальних ролей, які створюють оптимальні умови побуту, з якими ці норми взаємодіють, і відтворюючи формують його.

Відповідно до цього визначення виокремлюють наступні норми:

- правові;
- моральні;
- естетичні.

Правові норми регламентовані законом, порушення якого передбачає покарання. *Моральні та естетичні* – не регламентовані законом, саме тому про їх порушення можна говорити тільки, як про суспільний осуд. Отже, їх ще можна назвати *соціальними нормами*. У першому випадку говорять, що людина поступає не згідно з законом, в другому – не «по-людськи».

Однією з основних умов існування будь-якої системи

виступає її здатність підтримувати стан певної рівноваги. *Норми* є тим механізмом, який утримує суспільну систему в стані життєздатної рівноваги в умовах неминучих змін. Поняття норми є досить дискусійним. У перекладі з латинської мови «*норма*» – *правило, взірць, розпорядження*. У природничих і суспільних науках норма розуміється як межа, міра допустимого для збереження і зміни систем.

Термін використовується у ряді контекстів. Норма – це не застигле явище, вона постійно оновлюється і змінюється. Відповідно до змісту нашої книги, нас особливо цікавлять *соціальні норми*.

Соціальна норма – система уявлень, що становить певний шаблон поведінки, що розділяється членами соціальної групи і необхідна для здійснення сумісних узгоджених дій.

Специфічною особливістю соціальних норм є те, що вони регулюють сферу взаємодії людей.

Соціальні норми – це правила, вироблені суспільством, чи групою людей у процесі їхньої життєдіяльності.

Норми є ідеальними зразками (шаблонами), які рекомендують те, що люди повинні говорити, думати, відчувати і робити в конкретних ситуаціях. Вони розрізняються масштабом.

Соціальна норма закріплює інтервал дозволеної або обов'язкової поведінки людей, що історично склався в конкретному суспільстві, а також соціальних груп і організацій. Соціальна норма може відповідати і не відповідати об'єктивним законам розвитку. В останньому випадку *аномальна* сама норма (як, наприклад, закони тоталітарного суспільства) і *нормальні* відхилення від неї. Внаслідок цього соціальні відхилення можуть бути не тільки *негативними*, такими, що порушують функціонування системи, але і *позитивними*, стимулюючими її прогресивний розвиток.

Соціальні норми можуть мати різноманітні *форми* і *зміст*. Норми можуть бути *формалізовані* – записані у вигляді законів, правил, інструкцій. Але набагато частіше вони існують у таких формах суспільної свідомості, як народні традиції, соціальні установки, громадська думка. Різні види норм тісно взаємопов'язані.

Соціальні норми поділяються на *моральні, правові, релігійні, корпоративні, сімейні, естетичні*. Також до соціальних

норм відносять *звичаї* та *традиції*.

1. Норми права – загальнообов'язкові, формально визначені певні правила поведінки, які встановлені або санкціоновані, а також охороняються державою.

2. Норми моралі (моральності) – правила поведінки, які склавшись у суспільстві, виражають уявлення людей про добро й зло, справедливість й несправедливість, обов'язок, честь, гідність. Дія цих норм забезпечується внутрішнім переконанням, суспільною думкою, заходами суспільного впливу.

3. Норми звичаїв – це правила поведінки, які, склавшись у суспільстві в результаті їхнього багаторазового повторення, виконуються за звичкою.

4. Норми громадських організацій (корпоративні норми) – правила поведінки, самостійно встановлені громадськими організаціями, закріплені в їхніх статутах (положеннях тощо), діють у їхніх межах і ними ж охороняються від порушень за допомогою певних заходів суспільного впливу.

Крім зазначених, серед соціальних норм розрізняють:

– *релігійні норми* – регулюють відправлення релігійних культів, ставлення людей до Бога і навколишнього світу;

– *політичні норми* – регулюють політичні відносини між різними людьми і ними встановлюються (статут політичної партії);

– *естетичні норми* – регулюють ставлення людей до порядку оформлення і оцінки предметів матеріальної і духовної культури з позицій краси, зручності, якості;

– *моральні норми* – такі правила поведінки, що встановлюються різними людьми і виражаються в категоріях «добра і зла», «справедливості і несправедливості» і можуть регулювати майже всі суспільні відносини;

– *корпоративні норми* – правила, які встановлюються і забезпечуються об'єднаннями громадян;

– *норми культури* та інші.

Крім того, виокремлюють і норми психологічного комфортного самопочуття (переживання), задоволеності собою, порушення яких може призводити до емоційного дискомфорту і вияву психологічних комплексів.

При всій різноманітності проявів **соціальні норми мають наступні основні властивості: об'єктивність, історичність,**

універсальність, схематичність, безумовність. Дані властивості означають, що норма є історично виробленим, узагальненим соціальним розпорядженням, обов'язковим для виконання з боку всіх людей і в будь-якій ситуації.

Особливо складною є така властивість соціальної норми, як її *відносність і динамічність*. Історія рясніє прикладами різних *культурних норм* для одного й того ж явища. Так, вимоги до зовнішнього вигляду людини, найяскравіше виражені в моді, міняються буквально на наших очах. Інший яскравий приклад – радикальні зміни в статеворольовій поведінці жінок. Установки на сексуальну поведінку також змінюються, часом на протилежні. Наприклад, в історії європейських держав ми можемо прослідкувати наступні метаморфози: від полігамії Стародавнього світу – через жорсткі заборони Нового часу – до сексуальної революції 80-х років, аж до повної свободи в інтимних відносинах і узаконення гомосексуальних шлюбів.

Перераховані властивості соціальних норм нерідко породжують в індивідуальній свідомості негативні відчуття – від простого нерозуміння до відкритого протесту. Конфлікт між інтересами особи і репресивною природою норм дещо згладжується процесами гуманізації. У сучасних розвинених державах наголошується тенденція посилення лояльності суспільства до проявів індивідуальності. Крім того, треба зважати на те, що самі соціальні норми з часом застарівають, а отже, можуть не відповідати новим реаліям життя. У цьому разі порушення соціальних норм буде поштовхом до позитивних зрушень. Тому відхилення від соціальних норм можуть бути не тільки негативними, а й позитивними, якщо стимулюють їх позитивний розвиток.

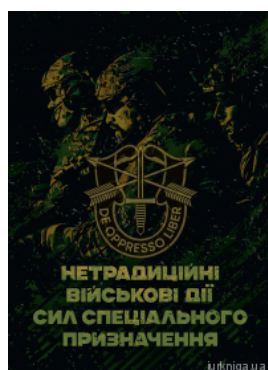
Загалом, попри відносність і внутрішню суперечність, соціальні норми відіграють неочіну *регулятивну роль* в житті будь-якого суспільства. Вони *створюють нормативно-схвальне поле діянь*, бажаних для даного суспільства зараз, тим самим орієнтуючи людину в її поведінці. Вони *виконують функцію контролю* з боку суспільства, служать *зразком, інформують, дозволяють оцінювати поведінку, прогнозують її*. Як би не ставилися до них люди, норми існують і безперервно діють.

Кожна людина свідомо бере на себе відповідальність за дотримання «писаних» законів, які передбачають збереження прав і

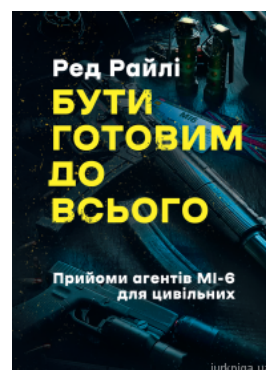
Книги, які можуть вас зацікавити

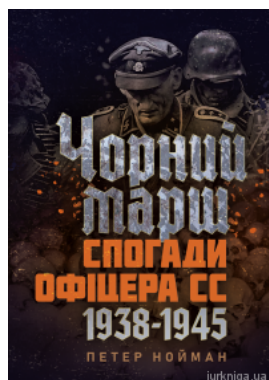
Психологія
оперативно-розшукової
діяльності в схемах і
таблицях:
навчально-наочний
посібник

Нетрадиційні військові
дії сил спеціального
призначення

Бути готовим до
всього: прийоми
агентів MI-6 для
цивільних

Чорний марш. Спогади
офіцера СС. 1938-1945

Методика виховної
роботи у військових
підрозділах

Перейти до галузі права
Військове право

[Перейти на сайт →](#)